

Sammanfattningsvis har Lundahl skrivit en mycket innehållsrik och läsvärd bok om en ovanligt färgstark och intellektuellt bred ekonom, politiker, vän och kollega.

Referenser

- Bergstrand, Mats, 2011. "DN Debatt i tid och otid", s. 65-79 i Lundahl, Mats (red.), *Den oräddade debattören. En vänbok till Bo Södersten på 80-årsdagen den 5 juni 2011*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Milton, Anders, 2011. "Morbror Bo", s. 23-31 i Lundahl, Mats (red.), *Den oräddade debattören. En vänbok till Bo Södersten på 80-årsdagen den 5 juni 2011*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Södersten, Bo, 1963. "Bostadsbristen och de tre räntorna", *Tiden* 55, nr 5, s. 292-301.

Carlberg, Ingrid, 2023. *Marionetterna. En berättelse om världen som politisk teater*. Stockholm: Norstedts.

Anmälan av Anna-Karin Selberg

I *Marionetterna* tar sig journalisten och författaren Ingrid Carlberg an det till synes omöjliga uppdraget att dokumentera spåren av en propagandastrategi "som går ut på att suddas ut alla spår av strategi". Det är på en gång ett reportage och en forskningsinsats, där Carlberg söker sig bakåt i historien till mellankrigstiden och propagandisten Willi Münzenbergs internationella koncern av frontorganisationer, som i hemlighet finansierades av Sovjet. Men det är också en berättelse om Sveriges roll i den propagandaverksamhet som Münzenberg utvecklade till industriellt format, där den svenska bankiren Olof Aschberg och statsministersonen Georg Branting var centrala funktionärer.

Även om nedslagen i samtiden inte är mer än korta instick som då och då bryter av berättelsen om Münzenberg, är det uttalade syftet med den historiska kontextualiseringen att också belysa strategin bakom påverkansoperationer idag. Om det under mellankrigstiden i hemlighet slussades ut omfattande kapital från Sovjetryssland till kommunistpartier och till synes neutrala

organisationer i andra länder, har pengaflödet från Ryssland idag istället gått till högerpopulistiska, nationalistiska och auktoritära partier och rörelser i väst. Ryska statliga banker har till exempel beviljat lån på elva miljoner euro till franska Front National. Affärsmannen Arron Banks, huvudfinansiär bakom Brexit, blev erbjuden en mycket förmånlig affär i guldgruvor av ryska ambassadtjänstemän i London. 2019 läckte en film på Heinz-Christian Strache, vicekansler och partiledare för det österrikiska högernationalistiska partiet FPÖ, som i ett hemligt möte med ryska agenter erbjöd affärskontrakt i Österrike i utbyte mot partistöd från Ryssland. Ett år senare läckte en Whatsappkonversation med uppgifter om ryska betalningar till FPÖ:s nederländska systerparti, högernationalistiska FVD.

Mitt i historiskt omvälvande skeenden kan den här typen av händelser framstå som slumpmässiga och isolerade från varandra. Om det finns en större bild som visar att de hänger samman så befinner vi oss i den medan den ritas och får kanske inte syn på den förrän efteråt, om ens då. Undersökningen i *Marionetterna* sker just i ett sådant "efteråt" när den större bilden, om än med stor möda, låter sig plockas upp ur arkiven och placeras i historiens framkallningsbad. För första gången får vi syn på något som kanske lät sig anas medan det pågick, men aldrig framträdde i ljuset av den större helhet det ingick i. Med rigorös noggrannhet följer Carlberg pengaflöden och fogar bortglömda fragment i för länge sedan arkiverade dokument till varandra. Fram träder en karta över de vägar tsar-Rysslands plundrade skatter tog ut ur landet, över Östersjön till Stockholm där de tvättades rena i Olof Aschbergs bank för att sedan slussas vidare ut i världen genom organisationer som framstod som fristående från Sovjet.

Om det är Storbritannien som på senare år fungerat som gigantisk tvättomat för de rikedomar det ryska folket bestals på efter murens fall genom korrupta affärer, privatiseringar och kriminell rovdrift, så framstår Stockholm och Berlin vid 1900-talets början som två förslagna storebröder där metoderna redan var på plats. Det är omöjligt att läsa *Marionetterna* utan att få syn på Sverige som ett land som var en allt annat än neutral och oskyldig spelplats innan det blev till dagens måltavla för högerauktoritär propaganda, med oklara kopplingar till Ryssland.

Carlberg diskuterar det inte, men man kan nämna att i en samtida kontext har Sverigedemokraternas Kent Ekeröth till exempel medverkat i den statligt ägda TV-kanalen Russia Today, där han spridit bilden av Sverige som ett land i kris och förfall. 2016 visade det sig att Alexander Fridback, en Sverigedemokrat anställd vid riksdagskansliet, hade agerat under minst sju olika alias, gjort affärer med en kriminell, rysk affärsman och sökt jobb på Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Samma år stängdes partiets politiska sekreterare Dick Abrahamsson av efter att ha spridit rysk propaganda. 2023 betalade Chang Frick, som tidigare varit aktiv i Sverigedemokraterna men också har frilansat för ryska propagandakanaler, högernationalisten Rasmus Paludans

koranbränningsresa till Stockholm. Inte sällan är den högerpopulistiska och högerauktoritära propagandan idag inspirerad av metoder från Sovjet. KGB arbetade till exempel med rasfrågor för att skapa splittring och polarisering, såväl utomlands som inom grupper man ville kontrollera i Sovjet och regioner som ockuperats av Sovjet. Historien kommer tillbaka, men i en ny och oförutsedd form.

Syftet med *Marionetterna* är enligt Carlberg just att ringa in en propagandametod, i boken kallad "Metod M". Den exemplifieras av de "neutrala" hjälpororganisationer Münzenberg bildade på uppdrag av Moskva – ett exempel är Utlandskommittén till stöd för de hungrande i Ryssland, som på 20-talet öppnade filial i bland annat Stockholm under det spänstigare namnet Internationella Arbetarhjälpen (IAH). Metoden var redan då känd från affärsvärlden, även om Carlberg inte diskuterar dess rötter i reklam och PR. Edward Bernays, en pionjär inom marknadsföring, beskriver till exempel i boken *Propaganda* hur man i syfte att rädda sammetsindustrin uppfann en organisation som fick i uppgift att förändra modevärldens inställning till sammet när materialet inte längre var på modet och efterfrågan sjönk.

Avsikten bakom Münzenbergs organisation IAH var att påverka utländsk opinion för att handelsblockaderna och sanktionerna mot Sovjet skulle hävas, och de politiska och ekonomiska förbindelserna med Sovjetryssland återupptas. Ett nätverk av organisationer byggdes upp, som styrdes från huvudkontoret på Unter den Linden i Berlin – bara ett stenkast från Olof Aschbergs bankfilial. Därifrån kontrollerade Münzenberg en mediakoncern med tidskrifter, nyhetstidningar och bokutgivning. Han värvade kändisar och intellektuella som blev ansiktet utåt för diverse kampanjer och bildade nya frontorganisationer, som Kommittén för kampen mot fascismen och kriget, i takt med att fascism och nationalism växte sig starkt i Europa. De användes sedan inte bara för att slussa pengar och sprida desinformation, utan även för att organisera massmöten och iscensätta folkstormar.

På vilket sätt denna metod är verksam i Ryssland idag får vi dock aldrig veta – *Marionetterna* innehåller nästan inga exempel på hur man arbetat med frontorganisationer i dagens Ryssland, hur pengaflödena genom dem i så fall sett ut på senare år och i vilken utsträckning de samarbetat med högerauktoritära och nationalistiska rörelser i väst. Nedslagen i samtiden handlar istället nästan uteslutande om andra metoder för att sprida propaganda och desinformation, till exempel genom trollfabriker i sociala medier och inplantering av falska nyheter i etablerad nyhetsmedia. Det gör tyvärr att boken tappar fokus, eftersom det uttalade syftet sägs vara att ringa in en specifik påverkansmetod som enligt baksidestexten idag har fått en renässans. Delarna om Müntzenberg förlorar sig här och där också i detaljer, vilket gör att den större bild Carlberg så skickligt och känsligt framkallar tillsammans med läsaren genom undersökningens gång ibland försvinner. Detta är dock mindre anmärkningar, som mera

har med redigering och hur boken och dess syfte presenterats att göra, än med dess ambitiösa och högaktuella innehåll.

I en diskussion på slutet noterar Carlberg att det inte bara är totalitära och auktoritära regimer som använt sig av frontorganisationer för att bedriva dolda påverkanskampanjer. Under kalla kriget var Congress for Cultural Freedom, som i hemlighet betalades av CIA och vars filial i Sverige fick namnet Den svenska kommittéen för kulturens frihet, spindeln i ett välfinansierat nätverk av amerikanska frontorganisationer med kontor i 35 länder. I en plot twist värdig en bättre spionroman, visar det sig att den byggdes upp av bland andra författaren Arthur Koestler – en gammal medarbetare till Müntzenberg, som tog avstånd från kommunismen under Stalin. Demokratier, påpekar Carlberg, ”kan inte försvara sig mot lögner med nya lögner, mot hatspråk med annat hatspråk eller mot illusionstrick med andra illusionstrick, hur frestande det än kan vara.” Istället är demokratins kärna ”tillit, sanning och öppenhet”.

Det är vackra ord, och man hör dem ofta i olika varianter idag, men kan totalitär propaganda verkligen bekämpas enbart med faktagranskning och öppenhet? Då som nu exploaterar den typ av påverkanskampanjer Carlberg blottlägger människors drömmar om, och akuta behov av, politisk och social förändring. Om man får tro filosofen Hannah Arendt så har lögnen och den politiska handlingen samma källa – nämligen vår fantasi, vår förmåga att förneka verkligheten och föreställa oss en annan värld. Idag, när sanning och fakta lyfts fram som de främsta vapen vi har mot auktoritära strömningar, kan man undra vad som egentligen har hänt med vår politiska fantasi – och dess roll i en demokrati.